

19163

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

SMÅLAND

S.Vi

1/1 1945

Jönsson, Fridolf, 1945

Svar på ULMA:s frågelista 1 Mjölkhushållning 15 bl.4:o

Exc. OSD

19163

S. Vi m, Sevede hd, Kalmar l.
Fridolf Jönsson 1945

Mjölk.

Korna, hänsen,
halvanna,
katterna och
förlungarna dricker
mjölk, fåren dricker
om de får någon
bara; annars
dricker de
ingen.

k_ora (ä: go_a), h_onsa, k_atra, k_atra o
f_otr_upa drék_or m_ist_ok; f_ara drék_or,
om di f_a n_or b_ara (Kristdelamål; S. Vi: b_atra),
a_na_s drék_od_i i_u. (n_or = någon, fem. s.)

en brukas allt
vilja ha lite
mjölk, om det är
så (att) man har.
Ködfärg ska de
ha mjölk till.
När en k_oitar
spislar kan en
ha mjölk, därför
att det sitter bättre
om en har mjölk.
Det fastnar på
kläderna med
bara vatten.

n_or n_o j_od_eg (när en gör deg);
em, br_uka ä_lt vil_o h_a lit_o m_ist_ok, om
d_e ä_l so_n h_ar. (d. v. s. till degen)
r_of_ar_i ska di ha m_ist_ok t_e.
n_or o, k_rit_a, osp_is_o kan_on ha m_ist_ok,
d_ef_or at d_e s_it_or b_atra, om en har m_ist_ok.
d_e f_astn_o (ä: f_as_no) p_ok_ro_ra m_o b_atra
v_at_on.

Det går att stärka
med mjölk i st. f.
att ha stärke i
i. En kan ju
dogga en trasa
i mjölk, som en
vill ha st_ov_or_o.
En kan blistra
fönsterrensor
med det.

d_e g_or o st_ar_ko m_o m_ist_ok i st_al_ot f_or
o ha st_ar_ko l_os_o i. e_o k_an_gu d_op_o (Kristdelamål; S. Vi: d_op_o)
en tr_as_o i m_ist_ok, som en vil h_a st_ov_or_o.
e_o k_an_gu k_rist_or_o f_on st_or_ke m_os_or m_at. (= med det)

S.Vi sn, Sevede hd, Kalmar l.
Fridolf Jönsson 1945

Anm. 4. 1. Mjölke (forts.)

Meddelaren, min mor Selma Jönsson, f. i Kristdala sn,
Tunaläns hd, Kalmar l. år 1883, bor i Skärstad, S.Vi sn sedan 1907.

Som restes av Kristdaladial. uppfattar jag endast
bära och döpa. Det övriga stämmer med min egen
uppfattning om S.Vi-mål.

m₂örk, best. form: m₂örka; att ordet är feminint visas
i texten bara av nör och ig₂, som i mask. heter
nön och ig₂an. Sista ordet på sidan är enklitiskt
'det', som syftar på 'mjölke', trots genus. (Vant. h₂, ank: a)
Oles! fönstarr₂emsör med sammanstötande olika r-ljud.

De flesta presensformer på -r ha akut,
men om -r saknas, blir det gravis, som dock
ofta (liksom akut acc.) ändras till bitryck
i löpande tal.

Landsmålsarkivet Uppsala 19163

Fridolf Jönsson. 1945. S. VI

SMÅL.

Frgl. 1

Råmjölk.

Råmjölk, den spädes en med vatten eller med annan mjölk.

Kalven fick 'na. Den är ännu för kalven. I stället för att ge 'na åt svinen, så bakade de pannkaka av 'na.

Råmjölkspannkaka? (Om de gjorde råmjölkspannkaka?) råmjölkspannkaka? Jo, de kokte kalvedans. En tar lika mycket skummjölk som råmjölk, och då får en inte ta något mjöl. Se, det blir kalvedans utav den, som en inte har något mjöli.

Knappt någon mjölk är lika dän. Råmjölkspannkaka: en tar dubbelt så mycket skummjölk som råmjölk. Ett leverket råmjölk till två kvarter skummjölk, och en näse råmjölk till det är något lagom. De lade ingefära. Det var gott.

råmjölk, dän spär en må vát en äls må
än mjölk. (spädes)

kátva fék na (iäkta S. Vi mål tral.: féka);
dän o ämnöd för kátvan.

i stället för o ré na ot svina, so bákta di
påpkáka ána.

(Om de gjorde råmjölkspannkaka?) råmjölkspannkaka?
jö (bättre: jö); di kókta kátvodans.

kalvedans tillredes sålunda: en tár/liko mykko sküm-
(mjölk som råmjölk, o do fá en into tano
mjölk (kristdalmål; i S. Vi skulle det heta: net mjölk).
si, dæ bli kátvodans ato dän, som en into
ha, ns mjölk i.

knápt nör (:någon) mjölk o líko dän.

råmjölkspannkaka: en tár, dubalt so mykko skümjölk
som råmjölk. ét kvátar råmjölk te två kvátar skümjölk,
o énzéva veta mjölk tæ dá o ndr) låg om. di låg i pofers. dæ va güt.

Kovarm mjölk m. m

Kovarm mjölk;
Silsup; katten
där nere i lagårn
han får silsup.
Till dricka mjölk
med samma en
has mjölkeat
'na.

kòv arm, òstk;
sìšúp, kátan daŋèra (i Lágon) háw fá sîšúp.
(silsup är således:) to drékò mîstk mesámò
en ha mîstkat na.

Dricker du flöken
med?
Vet hon, matna
den, de har
inte av flöken
en gång!

Himnan på kokt mjölk kallas snärka (m.).
Grädde heter nu gräda, men förr sade man
fløt (f.): dréka, du fløta má?

vétho, mätmóra, di tar into a fløta
øggóŋ (skvallrade en häring över ett ungt par slövi)
Min morfars far (i Trålhult, Kristdala sn) sade oftast
fløt.

Mager mjölk (mägør mîstk) a blá. (örblå)

"Käll" mjölk. o. d.

käll mjölk, kon
är oduglig till
allting

blåsar, sticker,
viden, syrer.

şäl mışk, ho a òdügte te áltig (áltig).
Andra uttryck om sådan mjölk:
blàsür, (stikon), vrìon, syre

Tätmjölk visste man om, men tro-
ligen är det = streptokocker. Man
balar om att korna mjölkas "kàntar".
Ölost.

Ölost, det var
inte något gott.
Farmor brukade
koka opp mjölk
och hålla i dricka
(Första)kvisten,
i boden,
källaren,
kökskänken
sakte vi mjölken
när vi hade
silat oppna,
på den tiden
vi hade na
hemma.

òtòst, døva into no güt (ynge: gòt). Färmor
brukade kòka op mışk o hòla i drèkò.

Kärngrädde. şàngrèdà = vanlig grädde, lita syre.
Mjölken förvarades ofta i kvisten (tvisten, ä);
i bòa, şàlòn, şòksjàpkon sàtò vi mışkà, nòr
vi hàdò sifòpnà (silat opp henne), no dàn tin
vi hàdò nà hèmà (inte hörde till mejeriet).

Landsmålsarkivet Uppsala 19163
Fridolf Jönsson. 1945. S. VI

SMÅL.

6.

S. Vi su. Sevede kd, Kalm. l.
Fridolf Jönsson 1945

Ost o. d.

Brögnost
kläsost.

olika sorter: brögnost, = kräsost (kräsost är
Kristdalemål; i S. Vi heter det kräsost).

Bara sätta
på och värma
mjölken och
slå i kärn-
mjölk, så
skar hon sig.

Tillagning: (Kristdalemål): bär sät på o värma
mjörka o slör gänmjörk, so skär ho so.
Sådan ost brukades till matsäck (mäsäck);

brögnas i lite fett;
smakar mest
som ostklocka;
Det ginge att
göra det (kläs-
ost) utav vassel,
det går att
laga till kläs-
ost av vällvassel.
Skärast är
samma sort.
Ostkaka till
förning.

Den skall brögnas i lite fet; smaka
mest som ostklocka; den riper o rora
då (kräsost) äta välslå. de går olåta té
kräsost o välvåslå.

Järöst är samma sort. (o samma sort) (S. Vi: sot)
ostkaka te förning.

När en kokar
vassel: en
hälles i mjölk
med ett ägg,
när han skall
koka, och
ättika, när
det kokar.

när en kokar vassel: en häller i mjörk ma
ät äg, när han ska kaka o ättika när det kokar.

Landsmålsarkivet Uppsala 19163
Fridolf Jönsson. 1945. S. VI
SMÅL.

för de hädade ju mjötkbiter o jüter,
 För då hade de ju mjölkbytter och skjulor.
 de va så vita o fina, målade på
 De var så vita och fina, målade på
 utsija för att de skulle hålla sig baka.
 utsidan, för att de skulle hålla sig baka.

de pek inte utsätas från söta.
 De fick inte utsättas för solen.

farmor brukade tala om att de hädade
 Farmor brukade tala om att de hädade
 e gärr, som brukade gå till dom o
 en häring, som brukade gå till dem och
 skära mjötkgäla. hon hädade gränris
 skura mjölkkrämlen. Hon hade gränris

må se. Mjölkskjulor, mjötkjüter; de
 med sig det

va e träbyta sovlyfti som en ipek
 var en träbytta så vidlyftig som en hink.
 (obs! orden hink o homma utan h i S.Vi-mål)

Skjula forbs.

me at skåft på ta höla i, e
med ett skåft - på till hålla i, en

håtvär (1/2 aln) löpt, ja tärkade en
halvaln längst - ; jag tänker det

va skåret gränris i siren, fint.
var skålat ransis i silen, fint.

Skålar och fat: skåtar o fat.

träskåtar; tén skåtar; si, ténat (tennet)
Träskålar; tennskålar; se, tennet

vå podén tén vänliora en brækjal
var på den tiden vanligare än bleckhäril
(som tidigare inte fanns alls); sténfat,

~~te~~ köparböjka (= kristdalmål; s. Vi: köparböjka)
köparbunkar.

håde de ju. de håde störa träskåtar,
hade de ju. De hade stora träskålar

Landsmålsarkivet Uppsala 19163
Fridolf Jönsson. 1945. S. VI
SMÅL.

träska^lar forts. träska^lar, stora som köparböcker, (jfr nr 8)
träska^lar stora som köparböcker,
runda, gjorda utav ett träd.

Skumslev, skumstev tot träd t skumma mä.
skumslev utav trä till skumma med.

Den kvarblivna gräddranden
gräddrona

ströks av med pekfingeren (pekfinger)

och slickades (släktas) av. (a)

smör. smör. en töl (best. f. tölön) hädä en
en (törel?) hade en

o drö óp onér. tölön olékat höda
att dra öpp och ner Töreln och locket hörde
te säna o jäkva stöman mä (med = också)
till kärnan och själva stammen med.

smörkärna fots. Lågat (laggat) som vänlig gäl,
 laggat sam vanliga kärn,
 lågam fatöjlen togá i.
 lagom för täreln till gå i
 ba stora o små gäner.

både stora och små kärnor.

i kőgat po tőjlen vá de fór úbörada
 i kőset på tőreln var det fór urborrade
 hól (urborrade hål). om vintən stō en
 hól om vintern stod en
 in; om sēmən (sēmən: kristdalmål) fek
 inne; om sommaren fick
 en lēv o söka óp en skugga avái.
 en lov att söka örn en skugga att vara i.

vísþa ta smör de gēk, man da fek de
 vispa till smör, det gick, men då fick det

lēv o vá lita. dagor bäst o vispa rättlēs
 ev att vara lilet. Det går bäst att vispa rättledes
 (mehāns) rättledes, medhānds.
 medhānds

smör forts.

grädan fek inta va fr^uson, fe da
grädden fick inte vara frusen, för då
blida (obs. ej blev eller varit) de älri smör.
blidde det aldrig smör.

om de inta g^ek, sk^ula en lägga i p^apa.
Om det inte gick, skulle en lägga i pengar.
en brukta o riva e m^aröt fero färja
En brukade att riva en moröt för att färja
smöröt m^a. en skölda (skällade) p^a
smöröt med. En skällade på

m^aröta o h^alda p^a; p^a s^oman (kristdagsmål) blⁱ
moroten och h^allde på; på sommarn blir
d^a som d^a sk^a; aⁿa^s k^un^a en göpa smörfärj;
det som det skall; annars kunde en köpa smörfärj
(mest på vintern); en fek l^ov h^a'n (: grädden)
en fick lov ha'n

p^a h^ala (: spiselhallen) et h^at ($\frac{1}{2}$) d^ygn i förväg
på hallen ett halvt dygn i förväg
(på vintern)

smörkällverkning. forts. Käruljud. gängju; de däda inta
Det dugde inte

o sitta o lörrva mät, utan en va tvängen
att sitta och lörrva med'et, utan en var tvängen.
o dra på, so de ble gängju; epküne
att dra på, så det blev käruljud; en kunde
fo höla på et hat d'yn ma gängja.
få hålla på ett hälot d'yn med kärningen
gräddgäs eller flötgäs. gräddgäs o flötgäs.

nr bäna km o de inta fäns net smö, εo
När barnen kom och det inte fanns något smör, så
tä en lita gräda o strök pä.
tog en lite grädde och strök på.

(ansa smör) en fek löv bäu (bo ur; jfr redobogen) gängmötka
en fick lov bo ur kärnjölken
fäst, o sen slaen poväten o förjyda smöret
först, och sedan slog en på vatten och sköljde smöret

smöret ansas för. o s_{en} fek_{on} l_g v_{ar} b_et_a d_{an} (: d_ädan)
och sedan fick en lov arbeta d_{an}

v_{at}n_{et} n_äg_a o s_{äl}t_a sm_ör_{et}.

v_{at}n_{et} n_äg_a och s_{äl}t_a sm_är_{et}.

tr_äg eller balja. tr_äg _äl_a b_ät_ga _äl_a som

Träg eller balje, eller som

de br_ük_ta o s_äg_a e r_än_a, som de än_{st}a

de brukade ätt s_äg_a en r_än_a, som de ansade

(ansade) sm_ör_{et} i. (Det var ett flatt träg)
sm_är_{et} i _{flatt}

Smöret arbetades med händerna (me h_än_ra)

och packades i träbyttor. Farmor (f_är_mor)

la opp smör med en mässingskru_s (m_äs_skr_us-
se teckning i primärboken.

k_ru_s) som en barn nären bakar (b_äk_r). Trillan
användes förstås inte till smöret.

14.

Ost.

S. Vi sm, Sevede hd
Kalm. L.
Fridolf Jönsson 1945.

ost (uttaleet üst uppges ha funnits i Djursdala sm, annex till S. Vi)

g_äm_iötk_sost kan en göra; då ska en k_äm_ijölksost kan en göra; då skall en h_äla i g_äm_iötk, ner en löpna m_iötkka h_älla i k_äm_ijölka, när en löpnas mjölken (: när man löpnas den söta mjölken). de ska
Det ska (= "lär")

bli g_ö ost. en kan läpa i ~~l_äpa~~
bli god ost. En kan lägga i k_üm_nig. de bli k_üm_nigsost. k_üm_nig k_üm_nin. Det blir k_üm_niosost. k_üm_nin läpar en m_äst i sk_üm_iötk_sost, into so lägger en mest i sk_üm_ijölksost, inte så ofta i s_öt_mötk_sost. ost gör en i ostekörja (obs! en ostekörje obst. f. mask. s.)
k_örja

Frgl. 1

SMAL.

Landsmålsarkivet Uppsala 19163
Fridolf Jönsson. 1945. S. VI

ost (forts.)

(Selma Jönsson, f. i Kristdala 1883, säger:
 m_i f_är m_ör br_ükt_a öst_a ütan h_än
 Min farmor brukade osta utan hand-
 d_ük i öst_ak_örj_än. Korgarna gjordes av
 duk i ostekorgen

~~vide (uttal?)~~ ö, h_änske av en (én).
 vidj_ör v_éj_ör

en l_ä öst_apr_ök_a (best. f. fem. s.) i k_örj_än
 En lade osteplockan i korgen
 mer h_änra. "Trampa osten" tr_ämp_a öst_an,
 med h_änderna

skämtsamt om "dansoste" d_än_söst_a (:

et öst_a me l_it_a d_än_s). Det fanns sjukamme-
 Ett oste med lite dans
 korgar f_ükan_körj_ä och mindre, upp till

pundost p_ün_öst (: 8½ kg). (Slut)